

«Програма тренінгу організація профілактичної роботи соціального педагога з дітьми з девіантною поведінкою та дітьми, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах»

Третиннікова Людмила Андріївна,
методист Чернігівського обласного центру
практичної психології і соціальної роботи

Пояснювальна записка.

Організація роботи з дітьми схильними до девіантної поведінки та дітьми, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах залишаються провідними питаннями для системи освіти України. На сучасному етапі розвитку освіти в профілактичній діяльності широко застосовуються інноваційні методики в профілактичній роботі й одним із цих методів є тренінг та заняття з елементами тренінгу. Тренінг є одним із найефективнішим методом профілактичної роботи з молоддю, в ході його проведення учасники не лише отримують нову інформацію, а й формують нові вміння та переконання. Оскільки тренінг є новою формою профілактичної роботи то підготовка до його проведення потребує від педагога нових вмінь.

На допомогу педагогічним працівникам у здійсненні профілактичної роботи прийшли працівники психологічної служби для яких здійснення профілактичної роботи, формування соціально-прийнятних форм поведінки молоді є прямими професійними обов'язками.

З метою підвищення рівня поінформованості та ознайомлення з інноваційними методами щодо організації роботи (профілактичної, соціально-перетворювальної, корекційно-розвивальної) з дітьми з девіантною поведінкою та дітьми, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах для працівників психологічної служби необхідно систематично проводити навчальні тренінги, семінарські заняття.

Мета тренінгового заняття підвищити рівень поінформованості соціальних педагогів щодо особливостей профілактичної та соціально-перетворювальної роботи з дітьми з девіантною поведінкою.

Завдання:

1. Розкрити поняття «девіантна поведінка».
2. Проаналізувати можливі причини виникнення «девіантної поведінки».
3. Показати роль соціального педагога в здійсненні соціального супроводу дітей, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах.
4. Ознайомити з інтерактивними методами та прийомами профілактичної роботи.

Оптимальна кількість учасників: 10-15 осіб.

Тривалість тренінгу: 7 годин 10 хвилин.

Обладнання: стільці по кількості учасників тренінгу, фліп-чарт, ноутбук, проектор, аркуші паперу формату А 1 – 4 шт., папір формату А 4 – 1 пачка, кольорові олівці, кольоровий папір, ножиці.

Розміщення учасників: учасники тренінгу розміщуються по колу на стільцях в просторій кімнаті.

Хід тренінгу

Слово тренера (3 хв.).

Тренер повідомляє тему тренінгу та коротко розповідає про що буде йти мова під час його проведення.

Вправа на знайомство «Історія мого імені» (15 хв.).

Мета: познайомити учасників заняття один із одним.

Учасникам тренінгу роздаються схематично зображені обличчя на яких вони повинні зобразити емоційний стан в якому вони зараз перебувають. За бажанням вони можуть їх розмалювати. Під час презентації «своїх облич» та емоцій учасникам пропонується розповісти, що означає їх ім'я, хто з рідних його їм вибрав і чому.

Після презентації всіх учасників заняття з їх схематичних портретів створюється групове фото.

Вправа на прийняття правил роботи в групі (10 хв.).

Мета: створення і запис правил групи, які необхідні для ефективної роботи її учасників.

Хід вправи: для того, щоб нам було зручно працювати, необхідно домовитися: що треба робити і якими бути під час наших з вами занять. Для цього я пропоную створити правила нашої групи.

Всі пропозиції, які були прийняті учасниками тренінгу після їх обговорення в групі записуються на ватмані.

Орієнтовні правила роботи тренінгової групи:

Бути активним.

Бути толерантним.

Бути доброзичливим.

Бути позитивним.

Говорити по черзі.

Вправа очікування «Зернятко» (І частина 10 хв.).

Мета: визначення очікувань від тренінгового заняття та активізація пізнавального інтересу.

Учасникам пропонується написати на стікерах у формі зернятка свої очікування від сьогоднішнього заняття. Потім кожен учасник прикріплює його на схематичне зображення «ріллі» на плакаті, нібито «садить» своє «зернятко» в «землю».

Учасники заняття озвучують свої очікування по колу: «Я очікую від заняття...».

Наприкінці тренінгу кожному учаснику необхідно буде визначати чи справдилися його очікування від тренінгу, тобто, чи «проросло їх зернятко», чи ні.

Вправа «Камінь у чоботях» (I етап 5 хв. II – 10 хв.).

Мета: підвести до розуміння, що з проблемою потрібно боротися, а не терпіти чи не помічати її існування.

I етап вправи. Тренер пропонує учасникам зкомкати папір у вигляді «камінця» та покласти його у своє взуття та походити з ним по приміщенню близько 1 хвилини.

Питання для обговорення:

- Чи відчуваєте ви дискомфорт від того, що у вас в чобітках «камінець»?
- Хтось хоче його позбутися?

Тренер пропонує учасникам залишити «камінець» у взутті на час участі в тренінгу.

Мозковий штурм (20 хв.).

Запитання для учасників групи. *«З якими категоріями дітей у навчальному закладі працює соціальний педагог?», «Які проблеми доводиться йому вирішувати щоб допомогти цим дітям?».*

Всі відповіді учасників групи тренер фіксує на ватмані заповнюючи колонки *«Категорії дітей», «Види допомоги».*

7. Вправа «Мотузочки» (20 хв.).

Мета: показати напрямки діяльності соціального педагога по роботі з дітьми, сім'ї яких опинилися у складних життєвих обставинах.

(Учасники тренінгу сідають півколом. Тренер вибирає 7 осіб, які отримують картки зі словами. Обрані учасники стають до аудиторії спиною, а інший тренер прикріплює їм картки зі словами – **Дитина, сім'я, дім, освіта, любов, права, надія.** У центрі півкола стає учасник з написом **дитина**).

Текст тренера. Зараз я розповім вам реальну історію. Отже, жила собі **Дитина**, яка була найщасливішою в світі. У неї були мама й тато, дідусь, бабуся і навіть старший брат. У **Дитини** була **Сім'я** (тренер вводить учасника, в якого є картка з написом «сім'я», і з'єднує його ниткою з «дитиною» так необхідно з'єднати всіх

учасників, які отримали ролі в даній вправі). Усі члени сім'ї ставилися до дитини з повагою та розумінням. Дитина знала, що таке справжня **Любов** (виводить учасника з карткою «любов»). Сім'я дитини була доволі забезпеченою й жила в великому і світлому **Домі**. **Дитина** вчилася в школі - гімназії, одній з найкращих у місті, вона отримала якісну **освіту**. Так дотримувалися **Права дитини**. **Дитина** з **Надією** дивилась у майбутнє. Але сталося так, що майже в один рік батько і старший брат дитини загинули в автокатастрофі. Мама не впоравшись із нестерпним горем, почала дедалі частіше заглядати в чарку, шукаючи там порятунку, а бабуся й дідусь, не витримавши нещастя, померли одне за одним. Так у дитини не стало сім'ї (тренер входить у коло і перерізає ножицями ниточку «дитина - сім'я»), а разом з рідними поступово зникла любов (тренер розрізає нитку «дитина - любов»). Згодом не стало в дитини й **Дому**, оскільки мати змушена була його продати, щоб розрахуватися з боргами. **Дитина** разом з мамою опинилася на вулиці. Вона перестала ходити до школи (тренер перерізає ниточку «дитина - освіта»). **Права дитини** не дотримувалися, тому що дорослі перестали про неї піклуватися (перерізається нитка «дитина - право»). Лише світлий промінчик **Надії** давав дитині сили та сподівання. Та час минав, і одного разу дитину привели небайдужі люди до притулку. Фахівці притулку знайшли дитині прийомну сім'ю, де вже виховували двох хлопчиків і двох дівчаток. Поряд з дитиною з'явилися чоловік і жінка, яких дитина називає мамою і татом, у неї з'явилися брати і сестри (тренер зв'язує нитку «дитина - сім'я»). **Дитина** відчуває, що її люблять (тренер зв'язує нитку «дитина - любов»). У **Дитини** з'явився **дім**, в якому вона почувалася затишно і комфортно (зв'язується нитка). **Дитина** знову почала вчитися (зв'язується нитка «дитина - освіта»). Дитина знову могла сказати: «Я – людина, нехай маленька, але я маю права (пов'язується нитка «дитина - право»). Як чудово, коли на світі є добрі люди, і як важливо, щоб у серці залишалася **Надія**!»

Питання для обговорення:

Запитання до виконавця ролі «Дитини»:

- Які емоції у вас були коли всі ваші права були повністю захищені?

- Які емоції ви переживали коли всі ниточки було розірвано та які – коли зв'язки почали поновлюватися?

- В якій ситуації вам було комфортніше?

Запитання до групи:

- Які почуття виникли у вас, коли дитина була повністю захищена?

- Які емоції у вас виникали під час подальшого виконання вправи та як вони змінювалися?

- Що ж необхідно дитині щоб вижити в сучасному світі?

Вправа «Портрет дитини» (20 хв.).

Мета: пригадати стандартні прояви девіантної поведінки та поведінки слухняної дитини.

Група учасників об'єднується у 2 підгрупи в яких і виконують завдання. Напрацювання підгруп презентується та обговорюється в загальній групі.

Завдання для 1 підгрупи. Намалуйте портрет дитини з «важкою поведінкою» та опишіть прояви даної поведінки.

Завдання для 2 підгрупи. Намалуйте портрет «гарного учня» дитини з «слухняною поведінкою» та опишіть прояви даної поведінки.

Питання для обговорення:

- Яка поведінка дитини вважається важкою для вчителя? Чому?
- Яка поведінка дитини дозволяє говорити, що це слухняна та гарно вихована дитина? Чому?
- Хто в школі найчастіше навішує на дітей ярлики «важкий учень», «гарний учень».

Мозковий штурм (15 хв.).

Запитання до учасників групи: *«Які риси та якості характеру необхідні дитині щоб стати успішною людиною».*

Мета: актуалізувати знання про набір психологічних та соціальних якостей людини необхідних для досягнення нею успіху в житті.

Тренер пропонує порівняти набір якостей дитини з девіантною поведінкою, слухняною дитиною та успішною людиною. Необхідно підвести групу до висновку, що діти з проблемами у поведінці мають необхідні якості для досягнення ними висот у житті, але потребують корекції деяких з них, як і слухняні діти.

Інформаційне повідомлення «Природа девіантної поведінки» (15 хв.).

Девіантна поведінка в психології розглядається, як поведінка, що відхиляється від вікової норми людини та суперечить сформованим правилам конкретного суспільства.

Про те відхилення від норми можуть вважатися, як позитивними, так і негативними.

До прикладів позитивних відхилень від прийнятої норми можна віднести творчу, обдаровану людину, яка зуміла успішно адаптуватися в суспільстві.

У випадку, коли людина не може прийняти суспільні правила та моралі норми, хоча і добре з ними обізнана, не переймає позитивний соціальний досвід. Тоді можна говорити про порушення в неї процесу соціалізації і, як наслідок, - виникнення неприйнятних для даного суспільства форм поведінки.

В основі девіантної поведінки із негативним відхиленням від норми лежить незбалансованість психічних процесів, порушення процесу самоактуалізації, зниження рівня самоконтролю, що й зумовлює порушення соціалізації особистості.

Як наслідок девіантної поведінки у людини, яка її демонструє, формується неадекватна самооцінка, виникають додаткові бар'єри у спілкуванні з іншими людьми, що призводить до зростання рівня недовіри та агресії до суспільства або самого себе.

Девіантну поведінку за природою свого спрямування поділяється на екстравертивну та інтровертивну.

Девіантна поведінка, яка носить екстравертивний характер, спрямована на зовнішнє середовище і реалізується через заподіяння школи іншим людям, групі людей або вчинення корисливих злочинних дій (образи, насилля, агресивні дії, крадіжки).

Інтровертивна девіантна поведінка спрямована на заподіяння шкоди власному організму, що проявляється через зловживання алкоголем, наркотичними речовинами, вчиненням самогубства.

Головним завданням, що стоїть перед працівниками системи освіти, є попередження виникнення та корекція девіантної поведінки в учнівській молоді.

Тому, перш за все, слід розібратися, які фактори та причини зумовлюють виникнення девіантної поведінки в молоді.

Вправа «Чим ми схожі» (15 хв.).

Мета: допомогти всім присутнім виявити спільні риси, що єднають їх з іншими людьми.

Група стоїть у колі. Тренер кидає м'яку кулю / м'яч комусь із присутніх, базуючись на якійсь схожості з собою. Наприклад: «Наталю, ми з тобою схожі тим, що живемо обоє в Україні / однакового зросту / маємо веселу вдачу...». Ця особа ловить м'яч та перекидає його далі ще комусь, називаючи своє бачення схожості. Гра продовжується доти, поки всі члени групи не отримають м'яч.

Питання для обговорення:

- Чи важко було знаходити спільне з іншою людиною?
- Для чого ми виконували цю вправу?
- Що вона вам дала?

Слово тренера. У всіх нас більше схожого, ніж відмінного. Пам'ятаймо: ми всі люди, всі мріємо бути щасливими, всі вчимося в школі, проживаємо в Україні, на цій планеті, в цій частині Всесвіту... У нас більше спільного, ніж відмінного, і всі ми залежимо одне від одного.

Вправа «Сніжинка» (10 хв.).

Мета: показати можливі причини виникнення конфлікту.

Інструкція: «Візьміть аркуш паперу. Складіть його навпіл. Відріжте правий верхній кутик. Складіть ще раз навпіл. Ще раз відріжте правий верхній кутик. Тепер можна розгорнути сніжинку і показати одногрупникам».

Питання для обговорення:

– Чому, виконуючи одну і ту ж інструкцію, всі отримали різні сніжинки?

Тренер підводить учасників до думки, що одна і та ж інформація різними людьми сприймається по-різному, що може ставати причиною непорозумінь.

Вправа «Голосування ногами» (20 хв.).

Зараз спробуємо визначити чи розумієте ви дітей методом голосування, тільки голосувати ви будете ногами.

(Педагог тренер зачитує твердження, а учасники повинні вибрати для себе варіант: «ні», «так» або «не знаю» - і стати у відповідний куток з написом. Після кожного твердження відбувається обговорення, чому саме було обрано такий варіант відповіді).

Твердження:

- Сучасні діти всі зіпсовані. Раніше діти не мали такого гарного життя.

- Дорослі мають самі вирішувати за дітей, а не прислухатися до їх бажань.

Дорослі краще знають, що потрібно дитині.

- Хлопці повинні отримувати кращу освіту, ніж дівчата, оскільки вони довше працюватимуть та зароблятимуть кошти на утримання родини;

- Дітей слід виховувати під наглядом родини;

- Діти ніколи не брешуть щодо насильства яке над ними вчинили;

- Діти повинні завжди робити те, що їм скажуть дорослі;

- Батьки мають право покарати дітей на свій розсуд.

Вправа «Розірване серце» (15 хв.).

Мета: показати вплив слів та вчинків людей на емоційний та психологічний стан особистості дитини.

Питання для обговорення:

- Які емоції ви відчували під час проведення вправи?

- Яким чином дії та слова людей впливали на головного героя?

- Чи можливе повторення подібної ситуації в житті?

- Чи можна було щось зробити щоб змінити ситуацію та підтримати дитину?

Вправа «Відновлення серця» (15 хв.).

Мета: показати шляхи щоденної психологічної підтримки дитини.

Тренер пропонує учасникам подумати, яким чином можна підтримати дитину або дорослу людину в складній для неї ситуації (всі відповіді фіксуються на ватмані). Після того як учасники групи назвуть свої варіанти аналізується ситуація в яку потрапив хлопчик з попередньої вправи та поетапно проговорюються, як можна змінити дії людей, які його оточували, щоб полегшити його переживання. Всі рекомендації записуються на «клаптиках», які відривалися від його «серця» та збираються до купи ніби відновлюючи його.

Після того як «серце хлопчика» буде відновлено і вправа завершена, тренер пропанує поглянути чи виглядає воно так само, як на початку першої вправи?

Питання для обговорення:

- Які емоції ви відчували під час проведення вправи?
- Яким чином дії та слова людей впливали на головного героя?
- Чи можливе повторення подібної ситуації в житті?
- Яку вправу вам було виконувати легше і чому?

Вправа «Зім'ятий папірець» (20 хв.).

Мета: показати вплив негативних висловлювань на людину.

Учасникам групи пропонується зім'яти аркуш паперу. Після того, як всі учасники виконали інструкцію тренер пояснює їм, що даний аркуш паперу символізував душу дитини, а процедура скомкування – її травмування під впливом негативних висловів у її бік.

Тренер розповідає притчу.

Притча «Цвяхи» (15 хв.).

Мета: показати значення слів для кожної людини.

«Жив-був один дуже запальний і нестриманий молодий чоловік. І ось одного разу його батько дав йому мішечок з цвяхами і наказав кожен раз, коли він не стримає свого гніву, вбити один цвях в стовп огорожі. У перший день в стовпі було декілька десятків цвяхів. На другий тижня він навчився стримувати свій гнів, і з кожним днем число забитих в стовп цвяхів стало зменшуватися. Хлопець зрозумів, що легше контролювати свій темперамент, ніж забивати цвяхи.

Нарешті прийшов день, коли він ні разу не втратив самовладання. Він розповів про це своєму батьку і той сказав, що цього разу кожен день, коли синові вдасться стриматися, він може витягнути з стовпа по одному цвяху.

Йшов час, і прийшов день, коли він міг повідомити батька про те, що в стовпі не залишилося жодного цвяха. Тоді батько взяв сина за руку і підвів до огорожі:

- Ти непогано впорався, але ти бачиш, скільки в стовпі дірок? Він вже ніколи не буде таким як раніше. Коли говориш людині що-небудь зле, у неї залишається такий же шрам, як і ці дірки. І неважливо, скільки разів після цього ти вибачишся – шрам залишиться.

Після притчи тренер пропанує учасникам розглядити свій папірець, який вони зім'яли на початку вправи і поглянути чи змінився його вигляд.

Питання для обговорення:

- Що було легше зробити зкомкати чи розпрямити аркуш? На яку дію було затрачено більше сил?

- Чи вдалося комусь повернути аркуш до попереднього гладкого вигляду?

Тренер підводить учасників заняття до думки, що кожне сказане слово дитині має вплив на її душу, навіть якщо вона цього і не показує. Тому слід бути дуже тактовним у спілкуванні з учнями і не говорити з опалу ті слова про які потім пожалкуєте, але слід свій вони залишать.

Мозковий штурм (15 хв.).

Запитання до учасників групи: «Чому діти стають агресивними?».

Мета: визначити причини агресивної поведінки дітей.

Всі вислови групи на поставлене питання фіксуються тренером на ватмані.

Після того, як група вичерпає свої ресурси щодо причин агресивної поведінки дітей тренер пропонує систематизувати та конкретизувати їх:

Причини агресивної поведінки дитини.

1. «Родинні причини».
 - Неприйняття дитини.
 - Напружений емоційний клімат у родині.
 - Неповага до особистості дитини.
 - Копіювання поведінки батьків та рідних
 - Гіперопіка.
 - Брак уваги.
 - Обмеження фізичної активності. *Вправа дитина.*
2. Особистісні причини агресивності дитини.
 - Особливості темпераменту.
 - Вікові кризи.
 - Невпевненість у собі, почуття провини та сорому.
3. Ситуативні причини агресивності дитини.
 - Нова ситуація.
 - Постійне перебування в стресовій ситуації.
 - Перевтома.
 - Вплив навколишнього середовища.

Слово тренера. Для того, щоб допомогти дитині подолати свої труднощі, і таким чином змінити свою поведінку, необхідно зрозуміти чому дитина так себе поводить. Тобто, виявити причини її поведінки та чого саме дитина хоче досягти демонструючи таку модель поведінки.

Мозковий штурм (15 хв.).

Запитання до учасників групи: «Які поради можна надати батькам щодо зняття агресивного стану їх дитини».

Мета: виробити практичні поради щодо зняття агресивного стану дитини.

За допомогою мозкового штурму учасники групи розробляють поради батька щодо зняття агресивного стану дитини.

Варіант 2.

Вправа «Поради щодо зняття агресивного стану дитини» (20 хв.).

Мета: виробити практичні поради щодо зняття агресивного стану в дитини.

Робота в малих групах. Тренер об'єднує учасників заняття в малі групи та дає їм завдання «Розробити практичні поради щодо зняття агресивного стану людини». Кожна група презентує свої напрацювання.

По завершенню презентацій тренер систематизує названі прийоми зняття агресії та демонструє практичні вправи «Рубка дров», «Невеликий дзвоник», «Штовхалки».

До уваги тренера! З метою економії часу тренер може не проводити практичні вправи, а лише зазначити на що вони спрямовані та вказати літературу в якій вони прописані або роздати в вигляді роздаткового матеріалу. (Фопель К. Как научить детей сотрудничать? Психологические игры и упражнения: Практическое пособие / Пер. с нем.; В 4-х томах. – М.: Генезис, 2003.)

Інформаційне повідомлення «Організація профілактичної роботи працівниками психологічної служби щодо зменшення психологічної напруги серед учнівської молоді та зняття агресивних станів» (20 хв.).

Відповідно до визначення проблем у психологічному та соціальному розвитку дитини або класному колективі працівники психологічної служби розробляють тематику профілактичних заходів.

Профілактика девіантної поведінки проводиться відповідно до специфіки її проявів. Виокремлюють наступні види девіантної поведінки: антисоціальну (делінквентну і кримінальну) поведінку, асоціальну (аморальну) поведінку, аутодеструктивну поведінку тощо.

Для профілактики антисоціальної поведінки підбирається тематика занять, спрямованих на формування в учнів відповідальної поведінки, оволодіння

прийомами саморегуляції і самоконтролю, ознайомлення з адміністративною та кримінальною відповідальністю, яку несуть підлітки за вчинення правопорушень.

У силу вікових та психологічних особливостей підлітків у них найяскравіше простежуються моделі соціально-неприйнятливої поведінки. Через недостатній рівень власного життєвого досвіду вони можуть не аналізуючи переймати модель поведінки авторитетних або успішних на їх погляд людей. Тому з учнями, які демонструють аморальну форму поведінки, доречним буде проводити заняття, які сприятимуть засвоєнню ними етичних правил та норм, формування в них загальнолюдських цінностей та чеснот.

Аутодеструктивна поведінка – це поведінка, що відхиляється від психологічної, медичної норм, загрожуючи цілісності і розвитку особистості. Видами аутодеструктивної поведінки є суїцидальна, віктимна (поведінка жертви) та адиктивна поведінка.

З дітьми, в яких простежується схильність до віктимної поведінки та суїцидальні нахили практичний психолог розробляє індивідуальну програму роботи і спрямовує її на корекцію психічних станів та соціалізацію особистості.

У всіх учнів необхідно формувати відповідальне ставлення до власного здоров'я, надавати їм інформацію про організацію власного дозвілля за допомогою соціально-прийнятливих форм й залучати їх до позашкільної діяльності, виходячи з їх уподобань та інтересів. Це в свою чергу буде попереджувати виникнення делінквентної та кримінальної поведінки через оволодіння дітьми достовірною інформацією про вплив шкідливих звичок на їхній організм, знаннями про альтернативні форми проведення активного дозвілля та вироблення навичок ведення здорового способу життя.

Корекція - це сукупність заздалегідь спланованих дій спрямованих на виправлення або поліпшення чогось.

Психологічна корекція передбачає вплив на психічні процеси особистості з метою зменшення або нівелювання відхилень в її розвитку.

Соціальна корекція спрямовується на виправлення особистісних характеристик людини, які заважають її ефективній соціалізації.

Корекція здійснюється відповідно до мети впливу на людину.

Відновлення — заходи спрямовані на відтворення тих якостей соціального об'єкта, що переважали до появи відхилення.

Компенсування — посилення якостей діяльності соціального об'єкта, що можуть замінити втрачене в результаті певних порушень.

Стимулювання — активізація позитивних якостей, діяльності соціального об'єкта, формування визначених ціннісних орієнтацій, установок окремих клієнтів, створення позитивного емоційного фону і відносин у мікросоціумі.

Виправлення — заміна негативних властивостей, якостей соціального об'єкта на позитивні.

Корекційні заняття можуть проводитися в індивідуальній та груповій формі. Для проведення групових занять оптимальна кількість учасників від 4 до 15 осіб, заняття в міні-групах організуються при наявності від 2 до 4 учасників.

Для підліткового віку більш прийнятними є групові форми корекційної роботи із поєднанням індивідуальних консультацій психолога.

Корекційна робота може носити, як ситуативний (симптомаційний) так і систематичний (комплексний) характер.

Для корекції дезадаптованості дитини є характерним складання програм, спрямованих на вирішення її комунікативних проблем, проблем із самооцінкою, підвищеним рівнем тривожності, зниження рівня емоційного напруження, конформізму, психофізіологічні проблеми в особистісному розвитку.

Для підвищення корекційного впливу на поведінку дітей слід використовувати метод соціального наuczіння. Сутність методу полягає в формуванні нової соціально прийнятливої моделі поведінки через спостереження та імітацію. Індивід шляхом поведінкової практики у змодельованих ситуаціях отримує ефективну модель поведінки та досвід її застосування. Задоволення від зміни власної поведінки впливає на підвищення рівня самооцінки та покращення процесу соціалізації особистості.

Корекційна робота здійснюється з урахуванням вікових норм дитини та її індивідуального розвитку.

При складанні корекційної програми необхідно враховувати індивідуальні психологічні прояви девіантної поведінки особистості:

- духовні проблеми, зокрема, відсутність або втрату сенсу життя, переживання внутрішньої порожнечі, блокування самореалізації духовного потенціалу тощо;

- деформацію ціннісно-мотиваційної сфери — несформовані або редуковані моральні цінності (совість, відповідальність, чесність), переважання девіантних цінностей, ситуативно-егоцентричну орієнтацію, фрустрованість вищих потреб, внутрішні конфлікти, малопродуктивні механізми психологічного захисту;

- емоційні проблеми — тривогу, депресію, переважання негативних емоцій, алекситимію (ускладнення в розумінні своїх переживань і невміння сформулювати їх у словах), емоційне огрубіння (втрата здатності визначати доцільність, доречність тих чи інших емоційних реакцій, дозувати їх), афективність тощо;

- проблеми саморегуляції — неадекватні самооцінку і рівень домагань, слабкий розвиток рефлексії, надмірний або недостатній самоконтроль, низький рівень адаптивних можливостей;

- викривлення в когнітивній сфері — стереотипність, ригідність мислення, неадекватні настановлення, обмеженість знань, наявність забобонів;

- негативний життєвий досвід — наявність шкідливих звичок, психічних травм, досвіду насильства, соціальну некомпетентність тощо.

Тому необхідно пам'ятати, що корекційна робота з дитиною не може проводитися за шаблоном, а потребує адресності в наданні соціально-педагогічної допомоги та індивідуального підходу в розробці корекційної програми.

Вправа «Камінець у чоботях», II частина (10 хв.).

II етап вправи. Тренер нагадує про вправу «Камінець» та звертається до учасників з запитаннями:

- Чи відчуваєте ви зараз дискомфорт від того, що у вас в чобітках «камінець»?
- Що ви хотіли б зробити з цим «камінцем»?

- Яку аналогію можна провести між «камінцем» у чобітках і реальним життям?

Слово тренера. Тренер підводить учасників групи до думки, що «камінець» - це перешкода або проблема, яка виникла в людини і лише сама людина може вирішити, що з нею робити, вирішити її чи змиритися з її існуванням і терпіти. Проте, слід звернути увагу на те, що «камінець» - проблема, сама нікуди не дінеться/не вирішиться, а буде й далі муляти/заважати вільно ходити/жити.

Інформаційне повідомлення «Напрямки роботи працівників психологічної служби з педагогічними працівниками та батьківською громадськістю по роботі з дітьми, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах» (5 хв.).

В рамках психологічної просвіти педагогічних працівників під час виступів практичним психологам, соціальним педагогам виступи на нарадах при директорові, педагогічних радах, методичних об'єднаннях, психолого-педагогічних семінарах, психологічних, соціально-педагогічних тренінгів, психолого-педагогічних практикумів, школі педагогічної майстерності, бажано надавати інформацію про особливості психологічного розвитку, соціальної адаптації та активності дітей, які виховуються в сім'ях, які опинилися в складних життєвих обставинах. Доречним буде, акцентувати увагу на вибудову цими дітьми соціальних зв'язків з однолітками, однокласниками, їхній рівень самооцінки, навички самовираження, самопрезентації своїх досягнень, усвідомлення цінності свого здоров'я, життя та відповідальності за власні вчинки. Поширювати серед педагогічних працівників та батьківської громадськості інформацію про наявність та спектр діяльності державних установ та громадських організацій де можна отримати допомогу.

Вправа «Переміщувач людей» (60 хв.).

Мета: продемонструвати вплив незапланованих змін на життя та самопочуття людини, надати можливість відчути себе на місці дитини, в житті якої відбуваються ці зміни. Дати можливість учасникам відчути важливість біологічної родини.

Продемонструвати, чим обумовлені труднощі розміщення дитини в сімейні форми виховання.

Текст тренера: Уявіть свій дім або свою квартиру. Згадайте, який він/вона має вигляд. Уявіть себе в якомусь конкретному місці дому або квартири. Скажіть, яке саме місце ви уявили? Тренер вислуховує відповіді окремих учасників (у когось це може бути дитяча кімната, диван, кухня тощо).

Тренер продовжує: Пригадайте тих, хто живе з вами, – це близькі вам люди, а також домашні тварини. Але оскільки ви живете в звичайній сім'ї, то в ній трапляються непорозуміння, конфлікти (малі та немалі) або навіть сварки. Чи не так? І час від часу кожен на це скаржиться.

За хвилину тренер продовжує: Я маю владу. Я – людина, в якій є велика влада. Я той, хто переміщує людей. Я можу перемістити їх у різні куточки світу. Я – ПЕРЕМІЩЮВАЧ. У нас є будинки, що потребують нових чоловіків, а також будинки, які потребують нових жінок. Я задовольняю ці потреби та створюю нові сім'ї. Я перенесу кожного з вас у новий будинок – туди, де живе інша сім'я, яка з нетерпінням чекає на нову маму або нового тата.

Після паузи тренер *запитує* учасників:

– Як ви себе почуваєте? Чи маєте запитання до мене?

Тренер вислуховує відповіді на всі запитання, які можуть виникати в учасників, він відповідає: «Чудове запитання, але я не знаю відповіді».

Почувши всі коментарі та висловлювання, тренер продовжує: «Зараз я забираю кожного з вас у нову сім'ю. Кожен має лише 5 хв. щоб зібратися. Із собою дозволяється взяти лише одну коробку. Вам вирішувати, що ви в неї покладете. Які речі візьмете із собою? Але пам'ятайте, що у вас обмаль часу – тільки 5 хв. Ви не можете взяти із собою людину або тварину. Також забороняється брати мобільний телефон чи інші засоби зв'язку».

Тренер вислуховує відповіді учасників. Якщо хтось бажатиме взяти родичів, тварин або мобільний телефон, тренер, котрий виступає в ролі Переміщувача, відповідає: «Ну от, коробка з речами спакована. Тепер ми виходимо разом на вулицю

та сідаємо в мій автомобіль. Озирніться! Бачите, ваші рідні стоять на балконі чи біля вікна, чи біля дверей. Ви можете їм помахати».

До уваги тренера! Тренер уважно спостерігає за учасниками. Якщо він помічає, що хтось відчуває дискомфорт, то пропонує цьому учасникові/учасниці, за бажанням, не брати подальшої участі у вправі.

Після паузи тренер *запитує* учасників:

– Як ви себе відчуваєте?

Він уважно вислуховує відповіді. На всі додаткові запитання, котрі виникають в учасників, тренер відповідає: «Цікаве запитання, але я не знаю відповіді».

Далі він *продовжує*: «Ми їдемо до нового міста, в новий район (елітний, дуже красивий район). У цьому районі розташовані парки, гарні великі будинки, магазини. Цей район кращий, заможніший за той, в якому ви жили».

Після паузи тренер *запитує* учасників:

– Як зараз ви себе відчуваєте?

Тренер вислуховує відповіді. На всі додаткові запитання учасників відповідає: «Чудове запитання, але я не знаю відповіді».

Тренер *продовжує*: «Ось ми зупиняємося перед красивим незнайомим будинком і стукаємо в двері. Висловіть тільки одним словом, що ви відчуваєте?».

Тренер вислуховує відповіді та *продовжує*: «Двері відчиняються, і ви бачите нового чоловіка (нову дружину), нових дітей. Вони всі такі щасливі, він (вона) дуже гарний(а). Вони надзвичайно схвилювані, оскільки довго чекали на вас. А що відчуваєте ви?».

Тренер вислуховує відповіді. На всі додаткові запитання учасників відповідає: «Цікаве запитання, але я не знаю відповіді».

Далі тренер *запитує*:

– Чи є хтось серед вас розлючений?

Якщо хтось із учасників скаже, що він відчуває розчарування, злість, ненависть до нової сім'ї, тренер має запитати: «Як, на вашу думку, як ці люди почуватимуться та реагуватимуть, якщо ви виявлятимете всі ці негативні почуття через власну поведінку?».

Після коментарів, тренер *запитує*:

– Хто бажає зараз повернутись?

Якщо серед учасників є такі, то тренер *запитує*:

– А чи не скаржилися ви на негаразди чи непорозуміння з чоловіком/жінкою декілька хвилин тому?

– Як, на ваш погляд, ваша нова сім'я відреагує на те, що ви хочете повернутися додому?

Тренер вислуховує відповіді та продовжує: «Ви – сильна людина, ви були їм потрібні. І здається, що вони про вас дбають... Спливає час... До речі, якщо ви хочете мати контакт зі своєю попередньою сім'єю, то можете робити це тільки через мене (на жаль, у вас немає доступу до будь-якого прямого контакту з нею)».

Після паузи тренер продовжує: «Три місяці минуло... Якимось чином усе помаленьку рухається вперед. Ви живете, поступово звикаєте».

Тренер *запитує*:

– Як ви думаєте, що вам допомогло вижити?

– Що ці люди зробили такого, щоб вам почувалося легше?

– Чи допомогло б вам, якщо б ви мали змогу говорити із сім'єю, з якої прийшли?

– Вам було б легше, якби ви могли написати листа?

За бажанням учасники відповідають на запропоновані запитання. Далі тренер продовжує: «Хтось стукає у двері вашого нового дому, здогадайтеся, хто прийшов? Це я, Переміщувач. Я прийшов забрати вас додому. Що ви відчуваєте зараз? Що значать для вас ці люди тепер?».

Тренер вислуховує відповіді й запитує:

– Чи бажаєте ви, щоб нова сім'я не віддала вас Переміщувачу?

– Чи хочете ви зібрати свої речі?

– Чи залишите ви щось тут на пам'ять про себе?

Учасники за бажанням висловлюються, і тренер продовжує: «Ви попрощалися, ми сідаємо в авто, що очікує на нас. Ви дивитеся на обличчя людей, які певний час були вашою сім'єю. Як ви думаєте, що вони відчувають зараз? Що б ви хотіли, аби вони відчували?».

Якщо хтось із учасників бажає висловитись, тренер вислуховує, а потім знову продовжує: «Ми їдемо в машині. Про що ви розмірковуєте? Чи рідна сім'я думає про вас? Чи діти за вами скучили? Чи ваш(а) чоловік (дружина) вірний(а) вам?».

Тренер вислуховує відповіді та продовжує: «Ну, от і добре – ви вже вдома. Хто думає, що стосунки у вашій рідній сім'ї залишилися такими ж, як і були? Чи є хтось, хто хотів би відвідати ту родину, яку залишив?».

Після того, як усі відповіді вислухані, тренер завершує: «Давайте закінчувати цю вправу. Ви всі повертаєтесь у цю кімнату... Насправді вас ніхто нікуди не переміщував, та й я ніякий не ПЕРЕМІЩЮВАЧ, а звичайна людина, яка зараз є вашим тренером. Ваше життя триває!».

Будь ласка, тепер спробуйте дібрати одне слово, яким можна було б описати найбільш сильне ваше почуття під час цієї вправи?

Тренер фіксує відповіді учасників на папері й підсумовує: «Бачите, скільки сильних почуттів виникло у вас, дорослих людей, коли ви тільки уявили непередбачувані, незвичні зміни вашого життя? Як ви думаєте, чи будуть почуття дитини схожими на ці? Чи буде якимось відрізнятися її реакція?»

Якби у вас знову виникла певна проблема, чи звернулися б ви до моїх послуг, щоб забрати вас із сім'ї? Що, на вашу думку, може полегшити ситуацію дитини при зміні (з тих чи інших обставин) сімейного оточення?»

Тренер фіксує відповіді учасників на папері.

Запитання для зворотного зв'язку:

– Чого навчила нас ця вправа, над чим дала можливість замислитись?

– Чи є щось, чим би ви ще хотіли поділитися?»

Слово тренера. Тренер підводить учасників заняття до думки, що дана вправа може пояснити негативне та вороже ставлення дітей, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах на бажання вчителів, спеціалістів із соціальної роботи їм допомогти.

Тренер пропанує послухати притчу про метелика.

Притча «Урок метелика» (7 хв.).

Один раз у коконі з'явилася маленька щілина. Людина, яка випадково проходила повз кокону, досить довгий час стояла і спостерігала, як через цю маленьку щілину намагається вилізти метелик. Пройшло багато часу, метелик начебто покинув свої зусилля, а щілина залишалася все такою ж маленькою. Здавалося, метелик зробив усе що міг, і що сил у нього більше не залишилося.

Тоді людина вирішила допомогти метелику, і взявши ножа розрізала кокон. Метелик у той же час вийшов з нього, але його тільце було слабке та немічне, а крила були прозорими й ледь рухалися.

Людина продовжувала спостерігати, очікуючи, що ось-ось крила метелика розправляться й зміцніють, і він полетить. Але цього не сталося!

Решту життя метелик волочив по землі своє слабке тільце, свої не розправлені крила. Він так і не зміг літати.

А все через те, що людина, бажаючи йому допомогти, не розуміла того, що зусилля, які необхідно докласти, щоб вийти через вузьку щілину кокона, необхідні метеликові, щоб рідина з тіла перейшла в крила й щоб він зміг літати. Життя змушувало метелика із зусиллями залишати оболонку, щоб надалі він міг рости й розвиватися.

Питання для обговорення:

- Чому нас може навчити це оповідання?

Слово тренера. Іноді саме зусилля необхідне нам у житті. Якби нам дозволено було б жити, не зустрічаючись із труднощами, ми були б обділені. Ми не змогли б бути такими сильними, якими є зараз. Ми ніколи не змогли б літати. Тренер підводить учасників до думки, що людина (дитина) повинна навчитися допомагати собі сама, а педагогу необхідно скеровувати процес навчіння та підтримувати її.

Підведення підсумків заняття.

Вправа «Палітра настрою» (10 хв.).

Мета: з'ясувати емоційний фон групи, зосередити їх на своєму внутрішньому стані та сприяти згрутуванню учасників заняття.

Тренер пропанує учасникам тренінгу вирізати із кольорового паперу геометричну фігуру, яка б відображала його емоційний стан на даний момент. Усі учасники по колу презентують свою фігуру та розповідають про свій емоційний стан. Після презентації учасники прикріплюють свої геометричні фігури в центр квадрата намальованого на ватмані, утворюючи «Палітру настрою групи».

Вправа «Зернятко» (II частина 15 хв.).

Мета: з'ясувати чи справдилися очікування учасників групи від заняття.

Кожному учаснику необхідно визначати для себе, чи справдилися його очікування від тренінгу, тобто чи «проросло зернятко» чи ні. Усі учасники по колу розповідають, що нового вони дізналися в ході тренінгу та чи справдилися їх очікування.

Ті учасники у яких очікування від тренінгу справдилися можуть на загальному ватмані домалювати паросток своєму «зернятку».

Література:

1. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
2. Дука О.А., Замула С.Ю., Пахомов І.В., Перкова Н.А. Підготовка тренерів до проведення тренінгових занять з персоналом установ виконання покарань: тренінгова програма - «Біла Церква - центр компетентності» швейцарсько-український проект «Підтримка пенітенціарної реформи України», 2011.
3. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод. посіб. / Авт.: Безпалько О.В.; Гурковська Л.П.; Журавель Т.В. та інші / за ред. Зверевої І.Д., Петrenchко Ж.В. – К.: видавничий дім «КАЛИТА», 2010. – 376 с.
4. Лемак М.В, Петрище В.Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики. – Ужгород, 2012. – 615 с.
5. Максимова Н.Ю. Виховна робота з соціально дезадаптованими школярами: методичні рекомендації. – К.: ІЗМН, 1997. – 136 с.

6. Омері І.Д. Девіантна поведінка як чинник порушення суспільного життя підлітків // Вісник психології і соціальної педагогіки [Електронний ресурс]: Збірник наук. праць / [Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка](#); [Московський гуманітарний педагогічний інститут](#). – Випуск 2. – К., М., 2010. – Режим доступу до збірника: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-_Випуск_2

7. Тюття Л.Т., Іванова І.В. Соціальна робота: теорія і практика. Навч. посіб. / Тюття Л.Т., Іванова І.В. - К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. - 408 с.

8. Фопель К. Как научить детей сотрудничать? Психологические игры и упражнения: Практическое пособие / Пер. с нем.; В 4-х томах. – М.: Генезис, 2003.